

Narodilo sa dieťa, je tu nová žena. Jej budúcnosť bude vyzerať inak.

Takými to a podobnými myšlienkami som sa zaoberala ja, moje priateľky a známe, keď sa narodila moja dcéra. Bolo to ako pri vstupe do nového školského roka, ako pri zmene pracoviska alebo na začiatku nového vzťahu – všetko malo byť inak a lepšie. Všetkým chybám, aspoň tým, o ktorých sme si mysleli, že ich poznáme, sa bolo treba vyhnúť. Chcela som sa správať premyslene a starostlivo, pokojne a vyrovnane, aby mohla vyrásť „nová žena“.

V súlade s príslušnými teóriami o socializácii som pri tom vychádzala z predstavy, že výchova robí ženu a muža.¹ S mojou dcérou malo byť všetko inak. Nemala dospieť na takú ženu, akými sme sa stali my, ženy narodené v povojnovom období. Nechcela som, aby od mužov svojej generácie strpela vo vzdelaní, v povolani a v osobných vzťahoch to isté čo my; nechcela som ani, aby bola milá, aby si to, čo si myslí, nechávala pre seba a usmievala sa namiesto toho, aby vyjadrila svoj nesúhlas. Nechcela som, aby vždy a všade svoje myšlienkové pochody trikrát preskúmala, kým vysloví stručnú vetu, na rozdiel od zdĺhavých vývodov svojich kolegov, ktorí zopakujú trikrát povedané ešte raz. Nechcela som, aby visela s veľkou láskou na mužovi, ktorý jej môže nadávať a kritizovať ju tak dlho, až bude sama zo seba zúfalá. Chcela som zabrániť tomu, aby jej profesné plány dopadli skromne, aby sa orientovali podľa ženskej „reality“. Mala siahať po hviezdach.

Dôvod, že to naša generácia a všetky tie tisíce generácií žien pred nami nezvládli, spočíval podľa teórií v rodovo špecifickej socializácii, živenej pretrvávajúcim patriarchátom. A tú bolo treba prekonať. Socializácia mojej dcéry mala vyzerať inak – pri novom začiatku mali byť, pokiaľ to len bolo možné, vyradené patriarchálne vplyvy. V každom prípade som v tomto ohľade nechcela urobiť žiadnu chybu a mala som pocit, že to aj dokážem. Svojimi skúsenosťami zo žen-

ského hnutia od jeho nových počiatkov koncom šesťdesiatych rokov, čítaním literatúry na túto tému, vlastnými skúsenosťami a znevýhodneniami v štúdiu a povolani som mala pocit, že som obrnená proti akémukoľvek druhu výchovy k dievčenskému správaniu. Privela som o tom premýšľala a hovorila, než aby som sa považovala za náchylnú vychovávať typické dievča. Keď je všetko spôsobené výchovou, tak možno všetko výchovou odstrániť — to bol môj záver.

Čo však v mojej predstave nemalo miesto, bolo dievča, ktoré by bolo len perfektným chlapcom. To som tiež nechcela. Vysnívala som si človeka oslobodeného od akýchkoľvek rolových tlakov, ktorý nežije podľa schémy žena/muž, ale vyvíja a rozvíja sa nezávisle od nej. Mnoho „Summerhillov“ už existovalo, no podľa môjho názoru sa vo všetkých týchto experimentoch s demokratickou výchovou primárne zohľadňoval rodový aspekt. Hlavná pozornosť sa v nich vždy sústredila na slobodu *človeka*, pričom *žena* ostala ukrátená.

Viedla som si denník o vývine svojej dcéry. Časom som zneistela a začala som o svojej premise pochybovať. Často som bola ochotná vzdať sa svojej tézy a vychádzať z vrodeného rodovo špecifického správania, pretože som si niekto-ré „dievčenské“ čerty správania svojej dcéry nemohla vysvetliť ako dôsledok svojho vplyvu. V tomto postoji ma utvrdzovala ako dôsledok svojho vplyvu. V tomto postoji ma utvrdzovali mnohé kriticky a emancipovane mysliace matky, ktoré si boli isté tým, že ich výchova v žiadnom prípade nie je rodovo špecifická. Aj ony si mysleli, najmä keď mali dcéru a syna,

* Summerhill — demokratická škola, ktorú v Leisstone (Suffolk, Anglicko) v roku 1921 založil v období reformnej pedagogiky A. S. Neill. Je to najstaršia demokratická škola na svete, vychádzajúca z troch základných ideí: samospráva, samourčenie učenia sa, oslobodenie od morálnych predstáv. Platí v nej princíp „slobodná výchova, nie oslobodenie od výchovy“, ako si to v 60. rokoch interpretovala antiautoritárna pedagogička vyrastajúca z nemeckého študentského hnutia. Podľa zakladateľa školy mali deti žiť svoji vlastný život, nie život, ktorý im predpisujú autority. (Pozn. prekl.)

že skutočne existuje vrodené dievčenské a chlapčenské správanie. Proti tomu niet pomoci, treba to akceptovať, povzdýchla si nejedna z nich. Matky synov pri tom pôsobili menej rezignovane ako matky dcér. Žena, ktorá napísala na túto tému teoretickú magisterskú prácu a medzicasom sa stala matkou syna, to sformulovala takto: „Vzdávam sa všetkých teórií a uznávam, že vrodený rozdiel existuje.“ Aj vo feministickej literatúre začala nachádzať táto téza odzvu a rozširovala sa.²

Za týmto postojom sa skrýva nevyslovený predpoklad, že matkina výchova je rozhodujúci faktor z hľadiska prekonania obmedzujúcej rodovej roly dievčať. Tento názor sa u te-rajšej generácie matiek plne presadil. Je to generácia, ktorá vyrástla s novými začiatkami ženského hnutia po roku 1968; v jeho priebehu sa rodovo špecifické správanie nanovo problematizovalo. V hlavách žien sa udomácnilo toto: „Uvedomili sme si, akým spôsobom sa ideológia odovzdáva z generácie na generáciu a ako je schopná sa presadiť ponad všetku materiálnu realitu — prostredníctvom výchovy, odovzdávanej paradoxne takmer výlučne a monopolizovane práve onými utlačovanými ľuďmi, ktorí by sami tak potrebovali oslobodenie — ženami (...). Kto má byť teraz nositeľom tejto výchovy? — Tu je iba jedna odpoveď: pretože náš systém používa ženy, aby výchovou tradoval sám seba, musia ženy použiť výchovu, aby systém prekonal. (...) Zastávame teda presvedčenie, že práve výchova je prostriedok emancipácie.“³

Väčšina žien neakceptovala odlišné vedecké východiská a názory, ktoré zohľadňovali komplexnosť spoločenského vplyvu, preto tieto prístupy ostali len v odbornej literatúre.⁴ Trvali sme na svojom výchovnom primáte, hoci práve toto presvedčenie sa zhodovalo s líniou freudovského prisudzovania viny ženám; zrejme sme už naň boli priidľho zvyknuté.

Začala som sa vo svojom vnútri proti tomu brániť. Proti materiskému fatalizmu, proti odovzdanosti osudu. Na záver

každého dňa som si presne zirájala, čo sa stalo, čo som povedala a urobila a čo sa z iných osôb prenieslo na Hanku a jej kamarátky a kamarátov. Vždy som sa zameriavala na to, do akej miery všetky tieto malé, až nepatrné udalosti prispievajú svojim dielom k vytváraniu rodovej roly. Moja citlivosť rástla takou mierotň, akou som toto všetko dennodenne vnímala. Dni sa často len tak henzlí skrytými alebo otvorenými rodovo stereotypnými tlakmi, ktorých pôvodkyňou som len zriedka bola ja.

Práve nahromadenie takýchto skúseností vytvára pre dieťa vzor, podľa ktorého zákonite musí nasmerovať svoje správanie. Až keď som si po tri roky robila tento prehľad o úplne náhodných udalostiach a všetky detaily som zhrnula do celkového obrazu, vidím, ako ja sama a okolie kladieme jeden kamienok k druhému, aby sme znova vyformovali ženu patriarchálneho razenia, a nie človeka s viacerými ženskými alebo mužskými komponentmi. Pritom sa mnohé odohráva nevedome, nechtiac a bez ďalšieho premýšľania o situácii či jej pochopenia. Z tohto dôvodu aj všetky matky, ktoré som v súvislosti s touto témou oslovila, rozhodne popierali svoje rodovo diferencujúce správanie, akoby som to bez toho dennúka zrejme robila aj ja. V každodennom živote som veľa vecí rozpoznala ako rodovo diferencujúce správanie a bola som nútená konštatovať, že všetko bežalo ako počítač s programom „výchova dievčata“.

Preto si myslím, že matky, ktoré vychádzajú z vrodenej rozdielnosti rodového správania, podliehajú mechanizmu, ktorý sa týmto spôsobom znova a znova reprodukuje. Automatismus životných pomerov odovzdáva rodové rozdiely matizmus životných pomerov označovaný ako „vrodenný“, a práďalej. Výsledok je potom označovaný ako „vrodenný“, a práďve tu dochádza k onej zámene. Preto považujem za mylné a nebezpečné, keď pokrokové a premýšľavé matky uveria vo vrodenný rozdiel len preto, že napriek svojim najlepším praxiazatiam v dennej rutine spolužitia matky a dieťaťa v patri-

archálnej spoločnosti nezaznamenajú žiaden hmatateľný „úspech“.

Celkový obraz vytvárajú až všetky tie každodenné situácie, ktoré spôsobia, že žena zrazu užasnuto stojí pred „chlapcom“ či pred „dievčaťom“. Je jasné, že na to, aby mal chlapec aj „dievčenské“ vlastnosti, nepostačujú ojedinelé faktory ako napríklad bábika. Rolu vytvára až súhrn všetkých dlhoročných vplyvov, ktoré pôsobia celé roky. Treba zdôrazniť, že na deti nevpávajú len emancipačne vychovávajúce matky, ale že deti vyrastajú v atmosfére, ktorá nepochybne zvýhodňuje jedno pohlavie.

Všetky podmienky sú v spoločnosti orientovanej na mužov vzhľadom na jej hodnoty lepšie pre vývin chlapcov ako pre dievčatá. Nie je to prázdne tvrdenie. Každodenné skúmanie udalostí mi umožnilo zachytiť mnohé skutočnosti z tejto atmosféry. Všetci odmietajú tvrdenie, že by boli chlapci a dievčatá rozdielne vychovávaní. Veď aj chlapec má vykonávať domáce práce, ubezpečujú všetky matky. Smie utierať prach, dokonca ako štvorročný už vie uvariť kávu. Všetko toto sa vyzdvihuje ako čosi mimoriadne pokrokové, s príslušným zdôrazňovaním a s veľkým aplauzom pre chlapca. Samozrejme, že aj *on* dostane bábiku a smie plakať. Žiadna z týchto matiek by nikdy nepovedala svojmu synovi, že chlapec neplačú. Medzičasom je samozrejme, že dievčatá behajú v nohaviciach, vystráajú a zaľúľajú sa, majú rovnaké hračky ako chlapci. Všetkým je jasné, že síce existuje rodovo špecifická výchova — ale vládne presvedčenie, že tá sa odohráva len v nejakých iných, konzervatívnych domovoch. Možno sa týka matiek, ktorých tradovaný obraz sveta sa nikdy nespochybnil alebo neproblematizoval, jednoducho je hocikde inde, len nie u nás. Alebo k nej dochádza neskôr, keď deti idú do škôlky a do školy, veď z príslušnej literatúry vieme, ako rodovo stereotypne sa tam vychováva⁵, a vtedy treba doma proti tomuto tlaku vedome pôsobiť. Ale dovtedy, kým sa

o výchovu svojich detí staráme my, niet rozdielov. Nanajvýš ak pri chlapcovi vopred odmietame predstavu, že by mohol chodiť na balet, alebo že dievča nosí v horúciach letných dňoch aj šaty namiesto nohavíc. Boli by sme ochotné odpriahať, že to je všetko.

Preto sa nás dočkane, keď čítame u Eлены Giamini Belotri⁶ o konvenčných rodičovských spôsoboch správania. Jej kniha, ktorá vyšla v roku 1973 v Taliansku a vychádza z talianskych výchovných pomerov, sa — podľa rozšíreného názoru — situácie detí narodených v Spolkovej republike Nemecko v osemdesiatych rokoch už netýka. Redakčný kolektív feministického vydavateľstva Frauenoffensive⁷ zdieľa tento názor; rovnako aj feministická pedagogička Ilse Brehmer: „Niektoré z referovaných výsledkov sú spochybňiteľné (napríklad všeobecne menšia miera, ktorou sa matky pri dojení venujú deťom, rovnako význam rôzových šatočiek pre dievčatá). Niektoré výsledky sa zakladajú na laboratórnych výskumoch v USA a vo Francúzsku. Tie sú na základe svojho umelého rámca len obmedzene zovšeobeciteľné, iné pozorovania môžu mať kultúrne špecifickú povahu. Pozorovania Belotri sa vzťahujú len na Taliansko. Ďalšie veci môžu byť prekonné vývojom posledných rokov, najmä vplyvom nového ženského hnutia. Boli by tu potrebné presnejšie výskumy a mezikultúrne porovnaná.“⁸

Preto máme pocit, že nás väčšina výskumov priamo neoslovuje. Keďže neexistujú empiricky doložiteľné údaje k probnému rodovej diferenciácii u nás z posledných rokov, v dôsledku akéhosi vytesňovania skutočnosti z toho vyvodzujeme, že rodovo stereotypná výchova u nás neexistuje, resp. neexistuje v takejto podobe. Zvykneme tvrdiť, že sa u nás mnohé zmenilo. V každom prípade sa to nás, náhodne vybraných, priemerne pokrokovu zmysľajúcich a politicky uvažujúcich ľudí jednoducho netýka.

Pre obdobie prvých troch rokov života vo všeobecnosti

chýbajú presnejšie výskumy prežívania a skúseností dieťaťa v súkromnom, rodinnom rámci. (K tomuto pozri „Správu o situácii dievčat“⁹ a kľúčovú publikáciu Ursuly Schen¹⁰.) Zaobchádzanie s deťmi sa stáva verejnou záležitosťou až vtedy, keď idú do škôlky.¹¹

Všetky dospelé osoby, ktoré spolupracovali na tejto knižke, prípadne v nej zohrali nejakú rolu, sú veľmi otvorení, osvietení, sčasti i politicky aktívni ľudia, pochádzajúci rovnako ako ja z generácie šesťdesiateho ôsmeho, ktorí chcú vychovávať ľudí oslobodených od pút stereotypnej rodovej roly. Sebavedomie, radosť z rozhodovania, schopnosť presadiť sa a kriticky uvažovať, ako aj citlivosť zohrávajú kľúčovú úlohu v predstavách všetkých týchto ľudí o výchove.

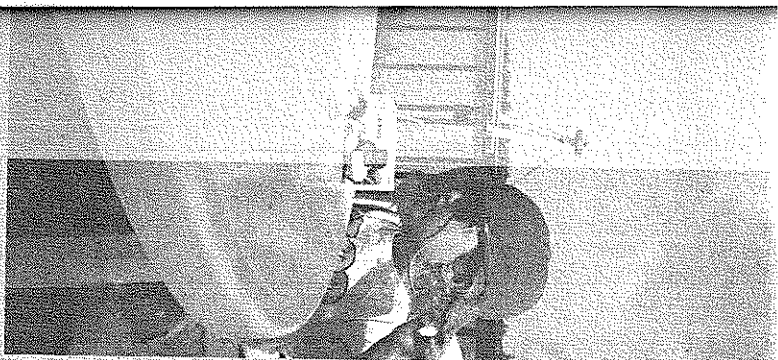
No potom je všetko inak — ako tento denník ukázal mne samej a ako to môže ukázať všetkým ostatným matkám dcér a synov. Je to dôležitý signál pre všetky dospelé osoby s deťmi, a najmä pre tie, ktoré — tak ako ja — odmietajú rodovo diferencované zaobchádzanie s deťmi a dospelými.

Dejiskami tohto denníka boli Berlín a Mníchov. Hanka bývala v prvých troch rokoch života so mnou striedavo v oboch mestách. Každý rok sme trávili niekoľko mesiacov v dedinách Južného Tirolska a vo Švajčiarsku. Tak sa teda Hanka stretávala so širokým spektrom podnetov od pokrokového severu po konzervatívny juh.

V Mníchove žila v klasičky štruktúrovanej malej rodine skladajúcej sa z otca, matky a dieťaťa, kde otec od pondelka do piatku zarábal peniaze mimo domu a bol k dispozícii len večer alebo cez víkendy, pričom ja i otec máme rovnaké povolanie. V Berlíne zasa Hanka žila so mnou bez otca a prevažne sa nachádzala v spoločnosti mnohých emancipovaných feministiek.

Tieto zápisky dokumentujú, pochopiteľne, len *jeden* výsek z Hankiných prvých troch rokov života. V zásade by bolo možné viesť takýto denník o rôznych procesoch vrastania

do nášho života, napríklad denník na tému osvojovania si hygienických návykov. Takisto chýbajú aspekty vývinu ženskej sexuality mojej dcéry, pretože som tieto jej zážitky a zistenia v denníku vedome neverejnila, zostali v mojich rukopisných poznámkach. Samotná téma sexuality sa totiž javila ako taká rozsiahla, že by si vyžiadala napísanie ďalšej knižky.

Denník

29. december 1983 (2 roky, 4 mesiace)

Cestou k autu stretneme muža v kolieskovom kresle. Hanka chce vedieť, prečo sedí v tom kresle. Rozprávam jej o auto-nehode, o nemocnici, v ktorej ten muž po nehode ležal, a o tom, že veľmi plakal, pretože kvôli nehode už nemohol chodiť.

Hanka na to: „Ale ockovia neplačú.“ Ocko u nej zastupuje muža ako takého.

Ja: „Prečo?“

Hanka: „Nie, ockovia neplačú, mami; plačú len maminý a deti.“

Už nevravím nič. O dve hodiny neskôr s tým Hanka zasa začne, tentoraz poučujúcim, mierne netrpelivým tónom: „Ale, mami, ockovia predsa nemôžu plakať.“

Odverím jej, že aj ockovia môžu plakať; ona oponuje: „Ale mňj ocko nie.“

To je pravda; ešte nikdy nevidela svojho otca plakať. Videla však plakať mňa, moje priateľky, videla plakať bábičku, videla plakať iné deti — no ešte nikdy muža, ešte nikdy otcov svojich kamarátov.

2. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Zistila som, že mi strašne ide na nervy, ako na dlho sa dokáže pohrúžiť do hry s bábikami, hoci som ju k tomu nikdy nevedla (aspoň si to nannýšlam). Chce ma zapojiť do svojej hry, no ja sa tomu bránim. Nechcem mať nič spoločné s tým „dievcenským“, čo robí, a svoju nevôľu jej dávam najavo svojím odmietaním.

Ale prečo ju nenechám jednoducho na pokoji, nech sa hrá, ako chce? Keď boli dievčatá kedysi vychovávané ako typické dievčatá, musia sa teraz stať chlapcami zo samého

strachu, že by si mohli osvojiť tradičné ženské správanie? Očividne sa tu zasa čosi robí na úkor dievčatka bez ohľadu na to, z akého postoja matky tento prístup vychádza, či je konzervatívny alebo emancipačný. Hnevám sa na seba, pretože si myslím, že by to tak nemalo byť.

3. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Pri večeri Hanka opäť konštatuje: „Mami, pravda, ockovia nemôžu plakať.“ Táto otázka ju očividne veľmi trápí.

Odverím jej: „Opýtaj sa na to ocka!“

Hanka: „Môžu ockovia plakať? Ako plačú ockovia?“

Potom si nechá od Klausu predviesť, ako plače.

Páči sa jej to, teraz sa pýta na to, ako plačú všetci muži, ktorých pozná, a Klaus jej to všetko predvádza, samozrejme, bez skutočných slz.

Spokojná s jeho odpoveďou sa obráti na mňa: „Mami, ako plače Betka, plače ako ty?“

Už videla Betku plakať, je to len konštatujúca otázka.

Keďže mužov ešte nikdy nevidela naozaj plakať, domnieva sa, že plačú inak. Odlišuje pri tom zreteľne muža a ženu, už pri mnohých veciach videla, ako veľmi sa odlišuje ich správanie. Takže jej z toho vyplýva, že ani s plačom to nebude inak.

A Klaus jej predvádza kľamstvo, pretože on sám ani tí muži, ktorých plač predvádza, v skutočnosti nevedia plakať.

5. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Sedíme predpoludňím pri klavíri, spievame a trochu si brnkáme. V spevničku detských piesní sme si otvorili pesničku „Spi, dieťaťko, spi“. Na ľavej strane sú noty a text, na pravej

sú k tomu obrázky: muž ako pastier oviec, ovce, stromy a mesiac, všetko subjektívne z piesne — až na jeden!

Hanka sa spýra: „A kde je mama?“

Skutočne, široko-ďaleko niet mamy. Je to presne tak, ako som nedávno čítala v rukopise jednej knihy, ktorá sa veľmi kriticky zaoberá zobrazovaním, resp. neprítomnosťou žien v obrázkových knižkách.²⁷ Pri čítaní rukopisu som žasla, že počet mužských a ženských osôb, vystupovanie „hrdinov“ ako mužov a žien, by malo mať taký rozhodujúci vplyv, a skôr som sa prikláňala k názoru, že to deti tak veľmi nevnímajú. Hanka ma práve svojou skrz-naskrz samozrejmovou otázkou poučila, že to tak nie je. Kladiem si otázku, prečo sú skôr zobrazované ovce než matka, žena? Zasa jedna taká „neškodná“ bezmyslennosť, ktorá vytvára atmosféru, že ženy sú menej dôležité, keď nie sú v spevníku hodiny ani obrázoch, zatiaľ čo ovce áno.

Večer ideme do Berlína. Dorazili sme v noci. Stojím s Hankou na rukách pred dverami bytu a nemôžem odomknúť, pretože sa tam niečo zasekáva. Bežím s ňou nadol k autu za Klausom a hovorím mu to. Hanka ma utešuje a vraví: „Neboj, ocko to opraví.“

Zatiaľ čo Klaus asi dvadsať minút lomcuje zámkom, sedíme na schodoch a prizeráme sa mu (sú dve hodiny v noci). Klaus sa práve rozhodol zavolať zámočníku službu, pretože ani on nedokáže odomknúť, keď tu zrazu sa dvere z ničoho nič náhodou otvorila. To sa mohlo rovnako dobre stať aj mne — ale nie, pre Hanku sa tento vonkajší efekt zasa podaril okovi. Zasa mal raz ocko pri „opravovaní“ úspech.

7. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Hanka sa s mojimi priateľkou hrá s handrovými bábikami. Hanka naaranžuje taktú scénku: Ona je dieťa a leží v postielke. Mama umýva a upratuje, ocko varí. Najprv sa tomu

čudujem, potom si spomeniem na knižku, v ktorej to má takto zariadené myšacia rodinka. Tú knižku si pred dvoma dňami pozerala ešte s dvoma ďalšími deťmi v knižkupectve.

Až teraz mi to došlo. Či nie je zaujímavé, ako rýchlo dokáže zapôsobiť rozprávanie z knižky a ako rýchlo sa deťom v hlavách usadzuje jej obsah? Očividne teda predsa len záleží na tom, aké knižky a príbehy deťom ponúkame. Nie je to vôbec zanedbateľný detail.

8. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Všimla som si, že Hanka používa zásadne prívlastňovacie zámená mužského rodu. Kladiem si otázku, prečo sa to nenaučila práve naopak, a feministická jazykovedkyňa Senta Troemel-Plötz mi jasne odpovedá. Hanka práve zvnútornila systém mužskej dominance v nemeckom jazyku. (Hovorí o sebe v tretej osobe a namiesto „Hankina“ povie „jeho“.) Tak skoro!

Mala som menštruáciu, a keďže Hanka so mnou vždy pochoduje aj na záchod, zbadala krv. Večer idem s priateľkou na squash. Hanka je s nami a keď po hre spolu sedíme v hosťovskej hale, nahlas vyhlási: „Sofia, mamina je prasiatko, pretože má v nohavičkách krv.“

Sofia, ktorá je v mnohých ohľadoch trochu upätá, očervenie a okamžite sa obzerá po okoloseďiacich mužoch, či si niečo nevšimli. Ja napochytro neviem, či sa mám rozhorčovať, zakázať jej podobné reči, alebo sa smiať, lebo jej výrok je dokonale výstižný. No tiež sa trochu neisto poobzerám a pokúšam sa čo najrychlejšie túto tému zahovoriť. Som si istá, že Hanka naše zahabnenie zaznamenala.

Ide mi inak dosť na nervy, že ani počas menštruácie nemôžem ísť nerušené na záchod a používať tampóny alebo vložky bez toho, aby som nemusela odpovedať na neustále otázky týkajúce sa mojej krvi na ritke. Pociťujem to ako na-

rušenie svojej intímnej sféry. Občas sa pre ten jej nedosarotok hanblivosti musím poriadne premáhať. Musím si vedome opakovať, že na tom predsa nič nie je, keď sa na mňa pozerá. V tomto duchu sa pokúšam Hanka vysvetliť, že všetky ženy niekedy krvácajú a že to nie je zlé, ale úplne normálne. Po príhode na squashu sa však snažím zariadiť si svoje pochôdzky na záchod tak, aby bola zamesnaná niečím iným, alebo aby nič nevidela. Nahovárám si, že tampón používam tak šikovne a rýchlo, že Hanka nič nezbadá. Lenže potom ma zaskočí otázkou, či to teraz nepichá a nebolí. Poviem jej, že nie a že je to ako čapík na vykakanie. Ten si totiž dobre pamätá kvôli spojeniu čokolády, zápchy a úľavy. Napriek môjmu tajnoskárstvu jej teda nič neunikne. Som si istá, že zaznamenala práve to moje tajnoskárstvie. Večer pri kúpaní si obciera cumlík o svoju „diertku“ (ako ju sama nazýva) a vraví: „Ako maminka.“ Pred pol rokom sa už tiež tak hrávala. Očividne pristupuje k týmto veciam celkom nepredpojatou — na rozdiel odo mňa.

Netabuizujem pre Hanku túto oblasť svojoj hanblivosti? Zdá sa, že práve reprodukujem zábrany, ktoré mi moja mama odovzdala predstieraním neexistencie tejto témy. U nás doma to nebolo veľmi skostnatené, ale táto téma neexistovala. Viem len, ako mlčky a rýchlo moja mama narábala s varou a vložkami. Najmä teraz, keď som pochopila, ako zaharbene tieto úkony vykonávala, si spomínam aj na to, že sa tam dialo čosi, o čom sa nehovorilo a čo rodina nemala vidieť. Je vari toto na príčine, že sa hanbíme za svoju vlastnú krv — aj pred mužmi? Tak dochádza k tomu, že sa pubertáčka hanbí za niečo, čo ešte nikdy nevidela a o čom jej nikto nikdy nepovedal, že by sa za to mala hanbiť. No napriek tomu sa hanbí, a nielen dievča v puberte — žena sa za to hanbí po celý život.

Nikdy v živote by som neuverila tomu, že aj ja odovzdám svojej dcére takéto posolstvo. Veľmi rázne by som to popie-

rala — a napriek tomu sa mi to stalo. Jednoducho som nedokázala prekrútiť svoj tieň.

V „6. správe o mládeži“ sa o tom konštatuje: „Zdá sa, že ešte aj dnes prevláda tendencia chápať každomesačný cyklus, ktorý má ostať neviditeľný a nepozorovaný (reklama hygienického priemyslu), ako „ženský údel“. Toto chápanie sťažuje dievčatám vyrábanie pocitu istoty vo vzťahu k svojmu telu, a práve tento vzťah je najdôležitejšou súčasťou rodovej identity.“²⁸

9. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Hanka sa ešte stále intenzívne zaoberá plačom ockov. Sedíme v autobuse, zrazu sa nečakane spýta: „Môžu ockovia plakať?“

Zasa raz prisvedčím a spýtam sa jej, prečo si myslí, že by ockovia plakať nemohli. Hanka odpovie: „Pretože sú takí veľkí.“

Vravím jej, že maminky sú tiež veľké. Vôbec ma nepočúva a opakuje svoje predchádzajúce tvrdenie.

Sme v hračkárskom oddelení obchodného domu. Zastanem s ňou pred rozloženým vĺčikom (je umelohmotný a nie bohvieako zaujímavý) a pokúšam sa prebudíť jej záujem. Nič — úprimne povedané, neviem, čo by na ňom mohlo byť zaujímavé, a som ochotná chápať jej nedostatčný záujem. Takže sa tohto pokusu po niekoľkých minútach bezbolestne vzdám, aj pre mňa je nudné len stláčať gombíky a prizerať sa, ako tá vec fičí dookola. Nenapadá mi nič, čo by som jej o železnici mohla povedať, a preto ju ťahám ďalej. Prídeme k bábičovskému domčeku — Hanka je ním fascinovaná a celú hodinu sa tam hrá sama bez môjho zasahovania, pričom sa hrá na scénky zo svojho každodenného života. Aj to ma síce nudí, ale sedím po celý čas vedľa nej a nepokúšam sa ju ničím iným od tejto hry odľakáť alebo jej hru prerušiť.

10. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Sme zasa v Berlíne, na návšteve u Izabely a jej detí. Vymieňame si zážitky z Vianoc.

Izabela rozpráva o tom, ako si Ben zo všetkého najviac prial, aby si na Štedrý večer mohol ako všetky ostatné osoby v rodine obliecť šaty alebo sukňu. Doteraz mu to Izabela zakazovala. Ale teraz na Vianoce už naozaj nechcel byť outsidetom. Chcel nosiť oblečenie, ktoré nosia dominujúce osoby jeho okolia — mama a staršie sestry. Izabela rozpráva so smiechom, že aj teraz sa ešte vzpierala, ale pretože to bolo pre Bena také dôležité, predsa mu to nakoniec dovolila. Veď boli Vianoce a všetko ostalo v najužšom kruhu rodiny.

Keď sa jej spýtam, prečo tak dlho bojkotovala želanie svojho syna a prečo jej padlo tak ťažko ho vyplniť, povedala: „Predstav si ten konflikt, do ktorého by som Bena uvrhla, keby som ho nechala aj mimo rodiny behať v dievčenských šatách. Bolo by to ako s jeho sponkami do vlasov a nalakovanými nechtrami. Len by sa mu vysmievali, ubližovali by mu, a tým by ho tak zneistili, že by ho to mohlo celkom zmiastať vo vzťahu k svojej rodovej identite, a mohol by si z toho odniesť nejaké psychické poškodenie. A to teda naozaj nechcem — hoci ja osobne tiež nemám nič proti tomu, keď si chlapec oblieče šaty alebo sukňu.“

Zdá sa teda, že rodové zneistenie chlapca skôr závisí od reakcie okolia než od šiat.

Prečo sa u dievčatá, ktoré si oblieka nohavice, neobávame rodového zneistenia? Zrejme preto, že sa tým jednak zvyšuje jej hodnota, a jednak preto, že nejaké rodové zneistenie dievčata, ak také čosi predpokladáme, sa očividne neráta.

Nie je to aj v tom, že spoločnosť ako taká — no najmä ženy — sa musia viac obávať psychického poškodenia mužov, ktorého dôsledky môžu byť zničujúce?²⁹ Najneskôr zo slávnej knihy americkej psychologičky Phyllis Chesler³⁰ „Ženy

a šialenstvo“ (*Women and Madness*, 1972) vieme, ako rýchlo sa pri náznakoch „neženského“ správania ženy dostanú na psychiatriu, aby neohrozovali a nepoškodzovali spoločnosť — na rozdiel od mužov. Obávajú sa matky na základe skúsenosti a hlbokého nevedomého strachu z tyranie zo strany psychicky narušených mužov podstatne viac o vývin svojich synov než dcér?

13. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Večer sme na návšteve u Jürgena. Rozpráva Hanke, že na obed jedol hrášok so zemiakmi (jej najobľúbenejšie jedlo). Mala uhádnuť, kto ho uvaril. Jürgen z toho robí napínavú hádanku. Hanke to neuháda. Vtedy Jürgen veľkolepo oznámi, že ho uvaril on sám, pretože jeho žena Ula nebola doma. Hanke Ulu pozná. Pozorne a s porozumením Jürgenova počúva, hoci nič nekomentuje, vidím na jej pohľade, že rozprávanie pochopila. Pochopila, že je to výnimočná udalosť, keď muž varí. Pochopila aj, že to robí len vtedy, keď jeho žena nie je doma. To, že varí, je, samozrejme, pozoruhodné a jedlo mimoriadne dobré, ako ukazuje spojenie s Hankiným obľúbeným jedlom. Aj tu, keď už muž raz varí, tak robí čosi veľkolepejšie než žena. Zdá sa, že tento princíp prechádza viacerými kultúrami. Uplatňuje sa v Berlíne roku 1984 rovnako ako na Bali roku 1930. Antropologička Margaret Mead o Bali napísala: „Rozdielna prestíž, ktorú majú ženské a mužské činnosti, je jedným z aspektov spoločenského hodnotenia rôznych druhov práce. Čokoľvek robia muži — aj keď obliekajú figuríny na náboženské ceremónie —, má väčšiu prestíž a hodnotí sa ako väčší výkon než to, čo robia ženy.“³¹

14. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Na návštevu prišla Uršula s desiatimesačnou dcérkou Annalenou. Sedíme s Uršulou pri čaji a pri rozhovore štrikujeme. Ide len o obyčajné veci, deti a tak; ako a kedy jedia, spia, cikajú a hnevajú.

Aby sme sa mohli nerušene zhovárať, poviem Hanke, aby sa s Annalenou zahrala; väčšie dievča dostane za úlohu zabaviť malé dieťa, aby pomohlo matke. Nie som si istá, či by som o to s rovnakou samozrejmosťou požiadala aj syna.

Uršula mi rozpráva o analýze, ktorú absolvovala, o svojom otrovskom komplexe atď. Pritom padnú v nejakej vete aj slová „iba dievča“. V tom momente Hanka, ktorá sedí vedľa nás na deke, preruší svoju hru s bábikou, zdvihne hlavu a spýta sa na mňa pozrie. Nepovie však nič a hrá sa ďalej.

15. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Raňajkuje. Hanka mi vraví: „Vieš, ja som teraz mama, ty si moja priateľka a teraz sa pohovárame. Tu je moje bábätko a keď sa bábätko napapá, tak potom urobí takto a takto (ilustruje to pohybmi rúk), a potom sa ide spať.“ Hovorí presne tým tónom, akým sme večera klebetili s Uršulou. Pochopila, o čom sa zhovárajú ženy, ktoré majú deti.

Popoludní navštívime Sabínu, ktorá býva v bytovej komunite. Na čaj si k nám prisadne Uršel. Tri ženy sedia za kuchynským stolom a každá štrikuje. Hanka stojí na lavici, pozorá sa ponad nás a nahlas vyhlási: „Všetky štrikujú.“ Potom odcupitá do vedľajších izieb, kde objaví dvoch mužov s nejakými novinami alebo knihami. Príde a hovorí: „Mami, ujovia čítajú.“ Neviem posúdiť, či sa tieto konštatovania pre Hanku spájajú s nejakými rodovo špecifickými kategorizáciami. Hanka už videla štrikovať veľa žien, no ani jedného muža. Ak

sa obraz roho, čo robia ženy, a toho, čo robia muži, skladá z mnohých jednotlivých skúseností, tak potom štrikovanie a ženy patria v každom prípade k sebe.

16. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Sme u Angely. Hanka sa pozrie do Angelinho zväčšovacieho zrkadla a konštatuje: „Teraz som veľká, teraz som chlapec.“ Byť veľkou je pre Hanku ešte stále synonymum slov mŕč, smieť, dokázať. Angelu aj mňa to zaskočí a nezmôžeme sa na slovo. Prvá sa spamätá Angela a vraví: „Nie, chlapi sú mali a hlúpi.“

Ako sa Hanka dopracovala k svojmu zisteniu? Súvisí to s mojím rozhovorom s Uršulou, keď zaznelo „iba dievča“? Zasa si raz musím vysťahiť s vysvetlením, že také veci jednoducho visia vo vzduchu?

Je Angelina jednoznačná odpoveď správna, keď stavia proti živému spoločenskému usporiadaniu, v ktorom sú muži deťom predvádzaní ako tí lepší a väčší, rovnako drastickú lož, a tým vytvára rovnováhu lži? Alebo je nesprávne povedať niečo také, pretože to nezodpovedá realite?

Podľa všetkého dúfame a veríme, že sa nám v detskej hlavě podarí vytvoriť protiváhu k realite.

17. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Ráno sa hráme v posteli pod prikrývkou na „dieťaťko v brušku“ a „dieťaťko sa narodí“. Hanka sa mi tak ako inokedy stúli na bruchu, potom sa spúšťa nadol a konča matracou vylieze spod prikrývky. Potom sa hrá to isté so svojou plyšovou mačičkou. Mačička si jej smie ľahnúť na bruško, potom ju strasie nadol a povie: „Už je na svete.“ Priložím jej

mačičku k prísiam a vravím, že teraz pije z prís ako bábätká od mamičky. Hanka výska od vzrušenia a hrá sa to znova a znova.

Som si istá, že by mi táto hra pri synovi nezišla na um. Takáto príprava na rodovú rolu sa týka len dievčátka. V tomto ranom veku nachádzame súlad bytosti, identity a pohľavia len u dievčátka. Dievčatku možno povedať, že neskôr bude mať bábätko, ako bola ona sama — táto pohľavná identita sa chlapcovi tak skoro priblížiť nedá. Ako napísala Margaret Mead: „Dievčará dospievajú veľmi skoro cez svoju budúcu reprodukčnú funkciu k identite, ktorá leží v nich samých, ktorá si nevyžaduje žiadne ďalšie potvrdzovanie inými výkonmi.“³² Mead píše o živote kmeňa, v rámci ktorého dievčará dospievajú k takémuto postoju; u nás túto úlohu zohráva rozprávanie matky a hra.

18. január 1984 (2 roky, 5 mesiacov)

Hanka zastane pred výkladom starožitníctva, v ktorom sú vystavené staré železnice. Dôkladne si ich poobzerá a vysvetľuje: „Ocko tu tiež vždy stojí a pozerá sa na ne.“ Zrazu je železnicami celá nadšená. Zastanem znudene pred obchodom, veď vlastne som s ňou chcela ísť kúpiť nohavice. Práve sa ju chystám odľakáť a pohnať ďalej: Železnica ma totiž nezaujímá. Vtedy mi zrazu zide na um, že som sa už viac rázy pozastavovala nad jej nezáujmom o železnice. Už som pripúšťala, že je to potvrdenie tézy o nezáujme dievčat o techniku.

Ostanem tu teda s ňou stráť, spoločne — na rozdiel od predchádzajúcich razov — si vysvetľujeme súčasť železnice a všetko, čo vidíme. Hanka sa chce so železnicou hrať. Za normálnych okolností by sa to najneskôr teraz skončilo, povedala by som jej, že na to nemáme čas, lebo ideme nakupovať, a tým by bola vec pre mňa vybavená, aj keď možno s kri-

kom. Ale teraz, keď som zreflektovala svoje predchádzajúce správanie, premyšľam, ako situáciu riešiť. Napadne mi obchod v blízkosti, v ktorom sú porozkladané veľké železnice. Idem s ňou do toho obchodu a naozaj sme nič dôležité nezmeškali; nakupovanie sme jednoducho o hodinu posunuli. Robím to teraz celkom vedome, aby som sa zasa nedostala do situácie, keď nezbadám jej rodiaci sa záujem o niečo len preto, že to nezaujíma mňa, a tak si myslím, že to nemusí zaujímať ani ju. Dlhो s ňou pobudnem v hračkárstve so železnicami a pokúšam sa zaujímať o všetky tie zariadenia, lokomotivy a blikajúce lampičky. Som si istá, že so synom by som sem prišla už dávno, lebo sme už často prechádzali okolo. Jednoducho by som od začiatku očakávala, že má iné záujmy, než sú moje, a snažila by som sa zistiť, čo v našom okolí by ho mohlo zaujímať. Niekdy by som ho nechcela odľakáť od železníc, o ktoré by sa zaujímal. Ale s Hankou sa mi to stáva častejšie.

Popoludní Hanka podrobne rozpráva priateľke o svojej postielke v Mníchove. „Ocko tam dal skrutku a potom urobil takto a potom a potom tam bola mreža, aby som nevypadla.“ Robí zodpovedajúce pohyby a pokúša sa pantomimicky napodobovať Klauusa pri skladaní postielky. Odohralo sa to už pred dvoma mesiacmi. Samozrejme, ocko postielku skladal a pri tom pracoval náradím. Pri samotnom skladaní postielky som si to vôbec nevšimla. No teraz mi Hanka dlho po udalosti prezentuje dojem, ktorý na ňu očkova práca urobila. Hnevám sa na seba, že som situáciu zasa raz nepochopila hneď na mieste, ale až o dva mesiace neskôr, a že som náradie nevzala do ruky sama. Bola som na to príliš lenivá? Nie, jednoducho mi to ani nenapadlo. Ako má potom moja dcéra sama od seba siahnuť po náradí a považovať to za samozrejmosť?